

پناهندگی ارامنه باکو به گیلان
روایتی مستند از یک بحران انسانی

شرح گزارش کمیته امداد آوارگان به رشت

[۱۳ شهریور تا ۱۶ بهمن ۱۳۹۷.ش]

www.ketab.ir

سرشناسه: در ساهاکیان، مگردیج عنوان و پدیدآور: پناهندگی ارمنه باکو به گیلان
(روایتی مستند از یک بحران انسانی): شرح گزارش کمیته امداد آوارگان به رشت
(۱۳ شهریور تا ۱۶ بهمن ۱۳۹۷ ه.ش) / م. درساهاکیان
ترجمه و پژوهش روبرت واهانیان، مسعود حقانی.
مشخصات نشر: رشت، فرهنگ‌ایلیا، ۱۳۹۹. مشخصات ظاهری: ۱۱۰ ص.
شابک: ۵-۷۰۱-۱۹۰-۹۶۴-۹۷۸

عنوان دیگر: شرح گزارش کمیته امداد آوارگان به رشت (۱۳ شهریور تا ۱۶ بهمن ۱۳۹۷ ه.ش).
موضوع: قتل عام باکو، ۱۹۱۸ م. موضوع: * Baku Massacre, Baku, Azerbaijan, 1918
ارمنه -- آذربایجان (جمهوری) -- تاریخ موضوع: Armenians -- Azerbaijan (Republic) -- History
قتل عام -- جمهوری آذربایجان -- باکو موضوع: Massacres -- Azerbaijan (Republic) --
موضوع: پناهندگان -- ایران -- گیلان Refugees -- Iran -- Gilan
موضوع: ارمنه -- ایران -- گیلان Armenians -- Iran -- Gilan
ردمندی کنگره: ۸ / ۲۶۵ / DK ردمندی دیوبی: ۵۴ / ۹۴۷
شماره کتابخانه ملی: ۶۷۹۵۰۷۷

نخست: بهار ۱۴۰۰
دوم: بهمن ۱۴۰۰

پناهندگی ارمنه باکو به گیلان؛ روایتی مستند از یک بحران انسانی
شرح گزارش کمیته امداد آوارگان به رشت [۱۳ شهریور تا ۱۶ بهمن ۱۳۹۷ ه.ش]
نوشته: م. درساهاکیان
ترجمه و پژوهش: روبرت واهانیان، مسعود حقانی

چاپ سوم: زمستان ۱۴۰۲

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

شماره نشر: ۷۹۴

نسخه‌پردازی و آماده‌سازی: کارگاه نشر فرهنگ ایلیا

نشر فرهنگ‌ایلیا: رشت، خیابان آزادگان، جنب دبیرستان بهشتی، خیابان صفایی
کوجه حاتم، شماره ۴۹ تلفن: ۲۳۲۴ ۴۷۳۴ ۰۱۳-۳۳۴۴۷۲۲

www.farhangeilia.ir
nashre.farhangeilia
nashreilia@yahoo.com
NFilia

همه‌ی حقوق نشر این کتاب محفوظ است.

فهرست

پیش گفتار	۷
۱. آغاز کار	۱۱
۲. خانه ها و اقامتگاه های جمعی	۱۴
۳. بیمارستان و پزشک	۱۵
۴. شرایط بهداشتی	۱۷
۵. آشپزخانه و ایامه تغذیه	۱۸
۶. کودکان یتیم و میهن خانه	۱۹
۷. هیئت حل اختلاف و رسیدگی به شکایات	۱۹
۸. واحد کارگشایی	۲۰
۹. مذاکرات با مقامات محلی	۲۰
۱۰. انتظامات	۲۲
۱۱. کمک انگلیسی ها	۲۳
۱۲. نیازمندی های کمیته آوارگان	۲۴
۱۳. منابع مالی کمیته	۲۵
۱۴. کمک هزینه سفر پرداختی به سربازان و آوارگان عازم سفر از رشت به نقاط گوناگون	۴۴
۱۵. جلسات	۴۵
۱۶. فهرست اسامی فوت شدگان	۴۵
۱۷. مسئله گورستان	۶۱
۱۸. سخن پایانی	۶۲
پیوست ها	۶۹
تصاویر	۹۷

پیش‌گفتار

مسئله آوارگی و مهاجرت دسته‌جمعی مردم در اثر بلایای طبیعی یا قوع جنگ و غیره... و به دنبال آن مشکلات اسکان موقت مردم حادثه‌دیده در فضاهای باز فاقد حداقل امکانات رفاهی، از دیرباز دامنگیر جوامع انسانی بوده است. چنین حوادثی متأسفانه تا به امروز و در اوایل قرن بیست‌ویکم، کماکان رخ می‌دهد، برای مدتی توجه رسانه‌های جهانی را به خود جلب می‌کند و با بروز فاجعه انسانی جدیدی، بعضاً بزرگ‌تر و دردناک‌تر، موارد قبلی، به فراموشی سپرده می‌شود.

کوچاندن قهرآمیز مسلمانان اروپاییایی برمه از زادگاهشان، به قصد پاک‌سازی قومی، که اخیراً جلوی دیدگان مردم سایر دنیا و نهادهای گوناگون حقوق بشر، به دست نیروهای مسلح ارتش میانمار علانیت گرفت، یکی از این موارد ضدانسانی است.

فجایعی از این دست، در گذشته‌ای نه‌چندان دور، در منطقه ما هم رخ داده است و حتی زمانی ا اهالی رشت، در سال‌های پایانی جنبش جنگل و دست‌به‌دست شدن چندین باره رشت بین نیروهای قزاق دولتی و نیروهای سرخ شوروی، از ترس انتقام‌جویی سربازان متجاوز بیگانه و حاکمان بی‌رحم، خانه و دیار خود را رها کرده و در دسته‌های چند هزار نفری به طرف قزوین و تهران فراری شدند و برای مدت‌های طولانی، به دور از شهر اشغال‌شده‌شان، مرز تلخ دربدری و آوارگی در غربت را چشیدند. از این دربدری و سرگردانی مردم رشت، که در منابع تاریخی از آن به نام «مهاجرت اهالی رشت» نام برده شده است، اسناد متعددی در مراکز آرشیوی کشورمان وجود دارد که متأسفانه تا به امروز مورد غفلت و بی‌توجهی واقع شده‌اند.

اما کتابی که به ترجمه و نشر آن پرداخته‌ایم، گزارش آوارگی ساکنین ارمنی شهر باکو، شهر صنایع نفتی روسیه تزاری در منطقه قفقاز است که حدود یک قرن پیش، روز ۱۴ سپتامبر ۱۹۱۸، و هم‌زمان با آغاز قتل عام ساکنان ارمنی باکو به دست نیروهای عثمانی، ارامنه به ناچار موطن خود را ترک کردند و مهاجرت به شهرهای ساحلی گیلان را در پیش گرفتند.

معرفی گزارش چاپی این رخداد تاریخی از آن نظر دارای اهمیت است که بدانیم، جمعیتی به دور از خانه و کاشانه، با تشکیل کمیته امداد منتخبی از بین خود و ارامنه ساکن رشت، موفق شده است تمامی مسائل و مشکلات خیل عظیم پناهندگان را در طول مدت در بدری، از همان لحظات اولیه ورود به رشت، تا مراجعت مجددشان به باکو، به نحو احسن مدیریت کند، آن‌هم با تکیه بر نیروها و امکانات مردمی. بدون کم‌ترین چشمداشت به کمک مالی حکومت محلی وقت، که خود دچار محلی از اُناس در مقیاس ملی بود.

کتابچه گزارش عملکرد کمیته امداد یادشده، که نسخه اصلی آن به زبان ارمنی است، سال ۱۹۱۹ میلادی در رشت، توسط «کمیته دیچ درساهاکیان» تحت نظر کمیته امداد تدوین و سپس در چاپخانه «آرشاک کاراپتیان» شهر باکو، در یک هزار نسخه چاپ و متأسفانه به خاطر حوادث محلی و منطقه‌ای، بیش از چند نسخه از آن منتشر نشد.

گفتنی است این «ارمنی براران»^{*}، در طول مدت پناهندگی در رشت و انزلی و حسن‌کیاده (کیاشهر کنونی) از توجه و کمک‌های همه‌جانبه مردم گیلان، به‌ویژه بزرگ‌مردی به نام «کوچک‌خان»، که علی‌رغم مخالفت فرماندهان نیروهای انگلیسی‌مقیم سواحل، به آنان پناه داده بود، برخوردار بوده و در انتهای گزارش چاپی از او صمیمانه تشکر و قدردانی کرده‌اند.

* ارمنی برار: عنوانی که میرزا کوچک‌خان جنگلی به هم‌ولایتی‌های ارمنی خود داده بود.

در آخرین مراحل کار اتمام این کتاب، با اسناد متعدد دیگری، در آرشیو مدرسه ارامنه رشت روبه‌رو شدیم که نشان می‌داد کمک‌رسانی به باقی‌مانده پناهجویان و افرادی که پس از مراجعت پناهجویان به باکو، به کمیته امداد ارامنه رشت مراجعه و درخواست کمک کرده‌اند، کماکان ادامه داشته است. همچنین چند اعلان چاپی جشن و شادمانی به منظور جمع‌آوری اعانه برای کمک به پناهجویان، نظرم‌ان را جلب کرد. در مراجعه بعدی به گنجینه مدرسه ارامنه رشت، گزارش چاپی دیگری به دست آمد که در چاپخانه «اتحاد» رشت و به زبان ارمنی به چاپ رسیده و نشان می‌دهد کار کمک‌رسانی به پناهجویان به‌جا مانده، به مدت دو سال بعد هم ادامه داشته است. ترجمه ارمنی عنوان این گزارش تکمیلی به شرح زیر است:

الحاقیه به گزارش [چاپ باکو]

کمیته امداد پناهیان ارامنه به رشت

از ۱۲ آوریل ۱۹۱۹ تا ۱۰ ژوئیه ۱۹۲۰

این الحاقیه را هم که کامل‌کننده گزارش چاپ باکو و دارای جزئیات مهم تاریخی بود، ترجمه و در ضمیمه مجموعه معرفی کردیم. در پایان از مسئولین مدرسه ارامنه رشت که این اسناد و مدارک را در اختیار ما قرار داده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنیم.

روبرت واهانیان

مسعود حقانی